

Per Nørrung
mag.scient.soc.

- 14 -

Jugoslaviens arbejderselvstyre og markedsøkonomi -
socialisme eller kapitalisme?

Først lidt historisk baggrund til vurdering af Jugoslaviens nuværende situation. Landet blev skabt i Versailles 1919 som et af de misfostre fredstraktater ofte fører med sig. 6 delstater, 3 sprog og 2 religioner. De tidligere Østrig-Ungarske områder, Slovenien, Kroatien, Boznien og Herzegovina, desuden det lille slaviske bjergland Montenegro og endelig Makedonien skulle nu fungere som et samlet kongedømme. Det gik så nogenlunde.

Under 2. verdenskrig lod regeringen og regenten, Prins Paul, sig presse ind i en pagt med aksemagterne i 1941. Men døgnet efter gennemførte en gruppe antityske officerer og politikere et statskup, annullerede pagten med Hitler og erklærede Jugoslavien neutralt. Hitler blev fortørnet og løb Jugoslavien overende på 12 blodige dage. Derefter opstod en partisanbevægelse, der hovedsagelig opererede fra bjergene. En af lederne er Tito, som allerede inden krigen var fremtrædende kommunist. Tyskerne jages ud i 1944 med russisk hjælp, og i 1945 finder den jugoslaviske revolution sted. Tito bliver statschef.

Indtil 1948 var han en tro stalinist. Følgende udtalelse giver et ganske dækkende indtryk af, hvordan de kommunistiske partisaner forholdt sig til Sovjet: Man sagde: enhver kugle, tyskerne affyrer mod os, betyder en kugle mindre mod den røde hær. Og i dagbladet Borba, det officielle organ for det kommunistiske parti, kan man i 1942 læse følgende: "Stalin er blevet det dyrebareste symbol for vore landsbyer og byer. Vore helte dør med hans navn på deres læber. Selv solen ville miste i klarhed uden Stalin". Retorik, o'kay, men også Stalin regnede Tito til sine tro forbundsfæller.

I 1947 løb en jugoslavisk 5-årsplan af stablen - 2 år før andre øst-europæiske lande. Til trods for voldsomme materielle og menneskelige tab i krigen - 10 pct. af befolkningen var blevet dræbt - skulle industriproduktionen 3-dobles i forhold til 1939-niveauet. Til det formål blev økonomien organiseret på sovjetisk

Per Nørrung
mag.scient.soc.

- 14 -

Jugoslaviens arbejderselvstyre og markedsøkonomi -
socialisme eller kapitalisme?

Først lidt historisk baggrund til vurdering af Jugoslaviens nuværende situation. Landet blev skabt i Versailles 1919 som et af de misfostre fredstraktater ofte fører med sig. 6 delstater, 3 sprog og 2 religioner. De tidligere Østrig-Ungarske områder, Slovenien, Kroatien, Boznien og Herzegovina, desuden det lille slaviske bjergland Montenegro og endelig Makedonien skulle nu fungere som et samlet kongedømme. Det gik så nogenlunde.

Under 2. verdenskrig lod regeringen og regenten, Prins Paul, sig presse ind i en pagt med aksemagterne i 1941. Men døgnet efter gennemførte en gruppe antityske officerer og politikere et statskup, annullerede pagten med Hitler og erklærede Jugoslavien neutralt. Hitler blev fortørnet og løb Jugoslavien overende på 12 blodige dage. Derefter opstod en partisanbevægelse, der hovedsagelig opererede fra bjergene. En af lederne er Tito, som allerede inden krigen var fremtrædende kommunist. Tyskerne jages ud i 1944 med russisk hjælp, og i 1945 finder den jugoslaviske revolution sted. Tito bliver statschef.

Indtil 1948 var han en tro stalinist. Følgende udtalelse giver et ganske dækkende indtryk af, hvordan de kommunistiske partisaner forholdt sig til Sovjet: Man sagde: enhver kugle, tyskerne affyrer mod os, betyder en kugle mindre mod den røde hær. Og i dagbladet Borba, det officielle organ for det kommunistiske parti, kan man i 1942 læse følgende: "Stalin er blevet det dyrebareste symbol for vore landsbyer og byer. Vore helte dør med hans navn på deres læber. Selv solen ville miste i klarhed uden Stalin". Retorik, o'kay, men også Stalin regnede Tito til sine tro forbundsfæller.

I 1947 løb en jugoslavisk 5-årsplan af stablen - 2 år før andre øst-europæiske lande. Til trods for voldsomme materielle og menneskelige tab i krigen - 10 pct. af befolkningen var blevet dræbt - skulle industriproduktionen 3-dobles i forhold til 1939-niveauet. Til det formål blev økonomien organiseret på sovjetisk

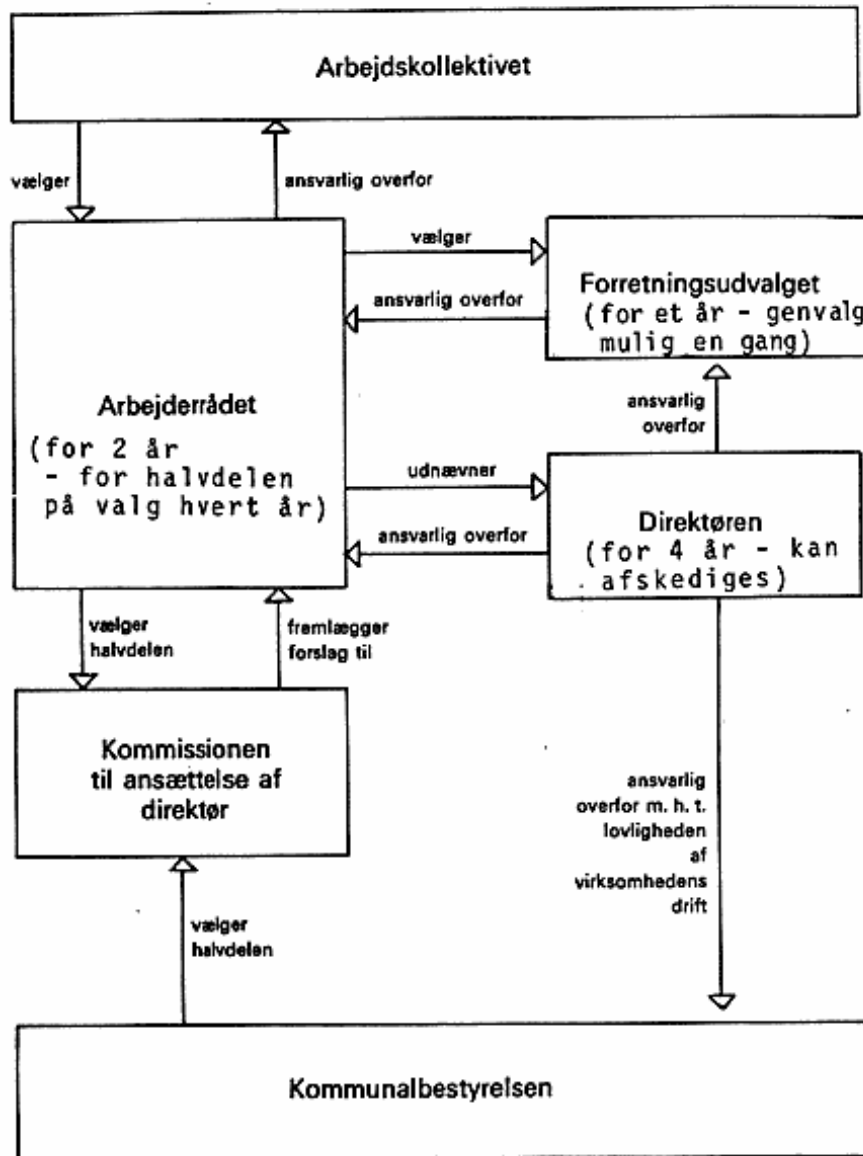
vis med omfattende centraliseret planlægning med produktionskvota for hele landet og ned til den enkelte virksomhed. Desuden central investeringsplanlægning og central pris- og lønfastsættelse. Som i Sovjet blev direktørerne for hver virksomhed udpeget ovenfra og var ikke ansvarlige overfor deres underordnede.

Og så kommer i 1948 bruddet med Komintern og Sovjet. Bruddet kan have haft følgende årsager: 1) Sovjets skuffende hjælp, både politisk og militært, til partisanerne under og efter krigen. Revolutionen var deres eget værk. 2) Afglorificeringen af den røde hær, som i 1944 havde vist, at også den kunne røve, voldtage og plyndre, som visse elementer i hæren til alle tider har gjort. 3) Sovjets forsøg på efter krigen at kontrollere den jugoslaviske økonomi med blandt andet såkaldte "fælles-aktieselskaber".

Men selv efter bruddet i 1948 kørte økonomien videre på samme måde, og man forsvarede sig overfor Sovjet og den lammende handelsblokade, der iværksattes, i stedet for at slå igen med en ideologisk afstandtagen. Først i slutningen af 1949, da man opgav at komme på talefod med Sovjet, gjorde man en dyd af nødvendigheden og formulerede de tanker, som danner grundlag for arbejderstyre og markedsøkonomi i stedet for centralstyring og planøkonomi. Forkastelsen af stalinismen og den ideologiske nyorientering, senere kaldet Titoismen, fremkom, i landets isolerede position, som et middel til at skaffe vestlig sympati. Den er altså en historisk nødvendighed snarere end noget selvvalgt, selv om man officielt benægter det. Edvard Kardelj, en førende jugoslavisk teoretiker, siger, at bruddet med Sovjet ikke var årsagen til men virkningen af en uensartet udvikling i Jugoslavien og Sovjet. Vi kan give ham ret så langt, at der ganske rigtigt var konflikter mellem Stalin og Tito før 1948, men det var en regulær magtkamp og blev først senere, som de fleste magtkampe bliver det, besmykket med ideologiske formuleringer. De nye ideer gjaldt altså arbejderstyre og mindre stram planlægning. Det er to hovedtanker gemt heri. Først

ideen om statens gradvise forsvinden i overgangen fra det socialistiske til det kommunistiske samfund. Jugoslaverne mente ikke, der var nogen grund til at fastholde et stramt statsligt greb om økonomien længere. Den anden hovedtanke angår arbejdets humanisering. Det er det klassiske spørgsmål om, hvorvidt der kan herske fremmedgørelse i et socialistisk samfund, der tages op. Statseje af produktionsmidlerne anses for en første grov form for socialisme, som hurtigst muligt bør efterfølges af selvstyrede virksomheder. Der er her en klar inspiration fra anarko-socialismen, men også fra Marx selv. Også moderne sociologi og psykologi, specielt motivationsteori har bekræftet, at selvstyre i virksomheder øger arbejdsglæden og dermed pr. definition mindsker fremmedgørelsen.

Disse ideer blev omsat til lov i 1950 gældende for den samfundsejede sektor. Man er aldrig i Jugoslavien gået helhjertet ind for en kollektivisering af landbruget. I 1968 kom 75 pct. af produktionen fra privatejede landbrug. Inden for byerhverv er privatdrift kun udbredt inden for håndværk (incl. byggeri og servicefag), hvor ca. 1/3 af produktionen stammer fra privatejede virksomheder. Inden for den egentlige industri ejes alle virksomhederne af samfundet. Ifølge de nye love skulle dispositionsret og udbytteret i den samfundsejede sektor være overdraget til virksomhedens ansatte, arbejderkollektivet. Denne dispositionsret udøves gennem valgte organer, hvoraf det højest beslutende er arbejderrådet. Hvert år er halvdelen i rådet på valg, og man kan ikke vælges for to perioder i træk. Rådet vælger hvert år et forretningsudvalg og ansætter på 4-års kontrakt en direktør i samråd med kommunen. Alle poster i virksomheden er at betragte som tillidsposter, og de valgte kan trækkes tilbage også i løbet af valgperioden.

En ting er den teoretiske udformning af bestemmelserne, noget andet er, hvordan de i praksis bliver administreret. For at vurdere det, må vi sætte os ind i Jugoslavians situation. Landet var før krigen et halv-feudalt, halv-kapitalistisk samfund, et udpræget landbrugsland. Industrien beskæftigede kun 300.000 arbejdere mod 1.500.000 i 1968. Det vil sige, at flertallet af arbejderne stammer fra landet, hvor de er vokset op uden kendskab til moderne industrikultur. Disse arbejdere har vist sig at være ret dårligt udrustede med hensyn til de egenskaber, som er vigtige for arbejderselvstyret: evne til at tilpasse sig nye forhold, initiativ, kritisk sans, bevidsthed om egne rettigheder og pligter, samarbejdsvilje og ikke mindst uddannelse. Selv i dag er der 10-15 pct. analfabeter i Jugoslavien. Mange af dem bor stadig på landet, dyrker en smule jord og tager daglig frem og tilbage mellem bolig og industricenter. De viser ikke nogen større interesse for virksomhedens anliggende, undtagen når det gælder overskudsfordelingen, hvor de gør meget ensidige, kortsigtede synspunkter gældende. Investeringsraten har dog været endog meget stor, fra 1952 til 1964 over 30 pct. af nationalproduktet. Og den økonomiske udvikling har været derefter. Væksten i nationalproduktet var i perioden 1957 til 1964 over 10 pct. årlig, men stadig ligger produktionen pr. arbejder en del under international standard.

Overgangen fra planøkonomi til markedsøkonomi, det vil sige produktion og prisfastsættelse ifølge loven om udbud og efterspørgsel har mødt kritik af to slags. For det første har paradoksalt nok vestlige iagttagere hånd i hånd med de kinesiske kommunister tvivlet på, om den jugoslaviske ledelse med indførelsen af reformerne reelt havde løsnet grebet om økonomien. Virksomheden er ikke en ø i samfundet. Den har dels et forhold til kommunen, som har indflydelse på direktørvalget og specielt tidligere via banksystemet havde ind-

flydelse på investeringerne. Og dels er der to vigtige samfundsmæssige organisationer, der opererer inden for enhver lidt større virksomhed, nemlig det kommunistiske forbund og fagforbundet. Det kommunistiske forbunds opgave er at højne arbejderne politiske bevidsthed og inspirere dem til samfundsmæssig aktivitet. Ca. 20 pct. af arbejderne i den samfundsejede sektor er medlemmer af forbundet, der har afdelinger på alle lidt større virksomheder. Specielt tidligere havde de stor magt i virksomhederne, nu fremhæver de oftere og oftere at have til formål at overflødiggøre sig selv, hvilket sker, når de anser arbejderne politiske bevidsthed højnet tilstrækkeligt. Efterhånden vælges folk til virksomhedens, fagforbundets og de lokale myndigheders organer næsten uafhængigt af, om de er medlemmer af Kommunisternes forbund eller ej.

Fagforbundets formål er at tage hensyn til ikke bære virksomhedens, men også den enkelte arbejder og samfundets interesser.

I 1950'erne opstilledes fagforeningerne op til 95 pct. af kandidaterne til arbejderrådene og kampvalg var en undtagelse. Det fik vestlige kommentatorer til at ræsonnere som så: partiet kontrollerer fagforeningerne, fagforeningerne kontrollerer arbejderrådene, ergo kontrollerer partiet arbejderrådene. Denne slutning er formelt korrekt og dog blev den imødegået af de jugoslaviske ledere. Ganske rigtigt, sagde de, at fagforeningerne hyppigt præsenterer en endelig liste. Men alle kan komme med forslag, fagforeningerne redigerer blot listen til slut. Sociologen Kolaja mener, efter at have studeret forholdene på to fabrikker, at fagforeningen tildels er afhængig af arbejderrådene, som kan bestemme, hvor mange midler virksomheden skal yde til deres arbejde. Og i Kroatien viste en undersøgelse i 1958, at 57 pct. henvendte sig til arbejderrådet mod kun 21 pct. til fagforbundet, når spørgsmål skulle bringes frem.

Kineserne går en tak videre i en polemisk artikel i Peking Review i 1963. Med deres egne ord: "Genetableringen af kapitalismen i Jugoslavien er en historisk lærestreg for den internationale kommunisme. Denne lære viser os, at når arbejderklassen har taget magten, fortsætter kampen mellem kapitalismen og socialismen.

Det viser os, at ikke bare er det muligt for et arbejderparti at komme under kontrol af et arbejderaristokrati, degenerere til et bourgeoisi-parti og blive imperialismens lakaj, før det får magt (en finte til socialdemokratierne), men også efter at partiet har taget magten. Jugoslaviens kommunistiske parti er et eksempel på en sådan degeneration!"

Det er i virkeligheden den marxistiske historieteori, der betvivles her. Pudsigt nok af kineserne, som roser sig af deres rene marxisme-leninisme.

Marxismen har traditionelt betragtet historien som en irreversibel, en en-vejs proces. De sidste to trin i denne proces består i, at kapitalismen uundgåeligt skaber de kræfter, som fremtvinger socialismen og socialismen udvikler sig ligeså uundgåeligt til det klasseløse kommunistiske samfund. Kineserne betvivler naturligvis ikke uundgåeligheden af et revolutionært spring fra kapitalisme til socialisme. Det, de betvivler, er det uundgåelige i socialismens udvikling henimod kommunismen. Jugoslavien var efter deres opfattelse et socialistisk land de første år efter krigen. Men de sidste tyve år har været en genetablering af kapitalismen.

For at underbygge deres karakteristik af Jugoslavien, fremhæver kineserne bl.a. følgende forhold:

1) at man fører en valen politik over for det kapitalistiske indslag i økonomien i stedet for en politik, der stiller restriktioner og satser på at eliminere denne sektor,

2) at den officielle opdeling af landbruget i en privat og en samfundsejet del giver et falskt indtryk, idet den samfundsejede del i praksis består af kapitalistiske økonomiske organisationer hovedsageligt beskæftiget med handel. Og i den private del har bønderne lov til at købe og forpagte jord og til at hyre arbejdskraft, hvorved typiske kapitalistiske relationer opstår.

Der kan ikke herske tvivl om en faktisk polariseringsproces af denne art, det er derimod tvivlsomt, om det er kommet så vidt og har den betydning, kineserne tillægger det. Store dele af landarbejderne er som nævnt pendlere med industriarbejde som vigtigste erhverv, og afvandring fra landbruget gør denne sektor stadig mindre betydningsfuld.

3) Endelig nævnes Jugoslaviens afhængighed af amerikansk hjælp siden bruddet med Komintern og landets deraf følgende ambivalente holdning og rolle i internationale anliggender. Det kan ikke bestrides. Men det er ikke klart, hvorfor disse forhold skulle være uforenelige med Jugoslaviens bevarelse af status som et socialistisk land. Hvorfor kan vi ikke simpelthen sige, at Jugoslavien af åbenlyse historiske grunde og lang tid før andre socialistiske lande, Kina incl., kom op at skændes med sovjetledelsen og for at overleve accepterede enhver form for hjælp de kunne få fra vesten. Det betød, at man måtte betale en politisk pris, men hvorfor forudsætte, at den interne pris for hjælpen var genetableringen af kapitalismen. Man kan dårligt forestille sig, at de arbejderstyrede fabrikker er opfundet af amerikanerne.

Den kinesiske artikel er set fra et marxistisk synspunkt en noget skuffende affære, fordi den forklarer

historiske processer og begivenheder ved hjælp af så subjektive og individuelle begreber som forræderi og udsalg af ideer. Men det betyder ikke, at dens hovedkonklusion om den mulige reversibilitet af kapitalisme-til-socialisme - processen ikke kan begrundes.

Men før der kan drages holdbare konklusioner, må flere momenter tages i betragtning. 1) Først må det konstateres, at Jugoslavien stadig er et socialistisk land. 2) Og dernæst, at den jugoslaviske socialisme på vigtige og endda afgørende områder er degenererende.

ad 1) Udenfor landbruget, som er ved at indtage en mindre fremtrædende plads i den jugoslaviske økonomi, er de vigtigste produktionsmidler samfundsejede på en eller anden måde. Resultatet er, at samfundets økonomiske overskud effektivt kontrolleres af staten og for en meget stor dels vedkommende bruges til investeringer i stedet for at være disponibelt til private ejeres forbrug og ikke bare investeringsraten planlægges, men også investeringernes fordeling mellem regioner og produktionens sektorer. Under dette system med samfunds-eje og centraliseret planlægning af investeringerne har Jugoslaviens vækstrate været en af verdens højeste, og væksten i landets mere tilbagestående republikker har været størst. Noget af dette kunne være sket i et kapitalistisk land, for en tid i det mindste. Men når det hele gentager sig år efter år, er det et ret sikkert tegn på, at vi har at gøre ikke med en kapitalistisk men en socialistisk økonomi.

Til disse økonomiske betragtninger kan tilføjes nogle mere "subjektive", som støtter tesen, at Jugoslavien er socialistisk. Alle, der har rejst rundt i såvel kapitalistiske som socialistiske lande, beretter om en række karakteristiske fordele af mere eller mindre iøjnefaldende karakter. Graden af ulighed, påklædning, massekommunikation - på disse og andre områder har kapitalismen en form og socialismen en anden, og erfar-

ne iagttagere kan let se forskel. Efter dette kriterium skulle Jugoslavien være et socialistisk land.

ad 2) Og dog er den jugoslaviske socialisme præget af træk, som fjerner den langt fra den type samfund, som socialister har troet på og arbejdet imod. Den generation, som kæmpede i frihedskrigen og bidrog til den jugoslaviske revolution, må have haft svært ved at overføre deres begejstring og idealisme til den nye generation. Den ældre generation må være holdt op med at opdrage den yngre med socialistiske idealer og på en eller anden måde have overbevist sig selv om, at det også kun ville være et tegn på sentimentalitet. For at få succes har socialismen ikke brug for idealer, men produktivitet, produktivitet og atter produktivitet. Og højere produktivitet nås, som enhver realist kan fortælle os, ved at appellere til folks egeninteresser. Og det er netop den altdominerende økonomiske filosofi i dagens Jugoslavien.

Det er væsentlig at forstå, at der her ikke blot er tale om en anvendelse af det kendte princip: arbejde efter evne, modtage efter indsats. Marxister er klare over nødvendigheden af et lønsystem bygget på dette princip i en lang periode efter socialismens indførelse. Men systemet har traditionelt været betragtet som et slags uundgåeligt onde, en arv fra en kapitalistisk fortid, som man ikke kan undslippe, før et meget højere stadium af den økonomiske udvikling er nået, og før folks holdninger (deres såkaldte "menneskelige natur") er blevet radikalt ændret. I mellemtiden skulle det være en af den socialistiske stats vigtigste opgaver at supplere de materielle ansporinger med andre, der er i bedre overensstemmelse med socialistiske ideer. Disse andre ansporingmekanismer kunne rangere ligefra billeder af de bedste arbejdere på virksomhedernes opslagstavler til intensive landsomfattende politiske kampagner for at øge arbejdernes entusiasme i opbygningen af det socialistiske samfund. Samtidig skulle hele uddannelses-

og propagandaapparatet bruges til at indlære en ny socialistisk moral, der afviser slagord som "enhver er sin egen lykkes smed" og erstatter dem med den opfattelse, at menneskelig udvikling kun sker i en soli-

I Jugoslavien finder man ikke antydningen af noget sådan. Systemet med material lokkemad ikke bare tolereres, men udbasuneres som det bedste middel til tolereres, men udbasuneres som det bedste middel til socialismens opbygning. Uddannelsen har et minimum af ideologisk indhold, hvilket i praksis betyder, at den fortsætter med at indgyde traditionelle værdier og moralbegreber. Selv socialistiske slogans eller plakater leder man forgæves efter. Bagsiden af medaljen er, at folk i al almindelighed er optaget af private glæder og bekymringer. Man beskæftiger sig ikke med politik. Den største ambition som har myndighedernes blå stempel, siden den passer så godt sammen med de materielle ansporinger, er at få en lejlighed eller et hus med god plads til hele familien samt en lille bil til søndagstur og ferierejse.

Den senere udvikling i landet, specielt en omfattende økonomisk reform fra 1965, må lægges til det hidtidige billede. Den havde følgende hovedformål: 1) at øge kvaliteten og effektiviteten i produktionen og 2) at åbne den jugoslaviske økonomi ved at fremme handel med udlandet samt international bevægelse af kapital og arbejdskraft.

Hvad kvaliteten angår, er det en kendt sag, at en planøkonomi får de produkter, den fortjener, eller rettere: de produkter den bevidst eller ubevidst begunstiger. Når man ønsker et vist output og måler dette output i form af mængde slet og ret, ja, så vil man rundt omkring i virksomhederne bekymre sig lidet om kvaliteten. Selv om planøkonomien var forladt for 15 år siden, var man stadig for ensidigt vækst- og kvantitetsorienteret. Virksomhederne fik nu indflydelse i bankvæsenet på bekostning af kommune og stat, og selskabsskatterne

blev kraftigt skåret ned, så man fik mere kapital at arbejde med. Selv på investeringsområdet gav man slip og lod markedsmekanismen blive afgørende for, om en produktion skulle finde sted. Den centrale vurdering af en enkelt vares eller en hel produktionsgrens samfundsmæssige værdi og en prioritering herefter kom til at spille en minimal rolle.

Det blev endda tilladt virksomheder eller private at skyde kapital i andre virksomheder, og vi ser nu en tendens til virksomhedsfusioner og koncerndannelser med de ødelæggende konsekvenser, det har for liberalistisk økonomisk teori. Der er også mulighed for, at en virksomhed kun for et syns skyld opretholder sin egen produktion, mens dens virkelige indtægtskilde er arbejdsfrie indkomster, afkast fra kapitalanbringelse i andre virksomheder.

Kapitalistiske produktionsformer og deraf følgende kapitalistisk mentalitet kan vinde indpas. I de tilfælde hvor en virksomhed indtager en monopolistisk eller halvmonopolistisk position vil den have en tilbøjelighed til at øge priserne for - som det så smukt kan udtrykkes - at afbalancere udbud og efterspørgsel. Det vil naturligvis ske på bekostning af tusinder eller millioner af forbrugere.

2) I de tilfælde, hvor der er en eller få store samt mange små virksomheder i den samme branche, vil udkonkurrering eller sammenslutning hurtigt kunne føre til den monopolistiske tilstand. I andre tilfælde, hvor produktionseenhederne er mange og af middelstørrelse, kan en skarp konkurrence presse prisen ned. Det bliver til fordel for forbrugerne, men på bekostning af de beskæftigede i de virksomheder, der evt. bukker under, og det betyder tab af kostbart maskineri. Der har faktisk været konkrete eksempler på alle disse variationer især i de sidste år. Selv om en virksomhed, der låner kapital hos andre for at klare sig i konkurrencen, stadigvæk formelt er styret af arbejderkollektivet, vil et forsøg på at føre selvstændig politik kunne bremses af trusler om at tage kapitalen ud af virksomheden igen. Det samme gælder for udenlandske investeringer, som reformen også åbnede op for. Formelt er

selvstyret tilgodeset med en regel om højst 49 pct. udenlandsk kapital, men reelt kan man blive bundet. Det er bemærkelsesværdigt, at staten så længe på klassisk-liberal maner, har hyldet teorien om den frie markedsdannelse på det "perfekte" marked. I praksis har man ofte måttet gribe ind i prisdannelsen, med fastsættelse af maksimalpriser og måttet hindre monopoldannelse med antikartellovgivning. Til korrigerende af, hvad der fra statens side blev betragtet som "irrationel" forbrugeradfærd, har man brugt subsidier henholdsvis afgifter evt. endda forbud. F.eks. har der været forbud mod spiritus, subsidier til forlagsvirksomhed, undervisningspligt og gratis sundhedsvæsen. Resultatet minder undertiden mere om den borgerlige velfærdsstat end om det socialistiske samfund.

Til slut vil jeg med Kolakowski bemærke, at diskrepansen mellem smuk teori og faktisk hverdag og det deraf følgende hykleri, når denne diskrepans skal bortforklares, også har sine positive sider. Den smukke teori bliver en myte, som eksisterer i samfundet og som måske en skønne dag kræver sin ret. Så lad os være tilfredse med, at Sovjet, Jugoslavien og andre socialistiske lande beholder hver deres teoretisk marxistiske relikvier i stedet for at udforme en teori, som ophøjer det faktiske system til det bedst mulige. Først da vil det se rigtig sort ud for de smukke ideer.

Litteratur.

1. Paul Blumberg: Industrial Democracy. The Sociology of Participation. London 1968, Constable. Specielt kap. 8 og 9 om jugoslavisk arbejderselvstyre.
2. Broekmeyer: Yugoslav Workers Management, Holland 1970, Dr. Reidel. Papers af jugoslaviske økonomer og sociologer fra international konference. Suppleret af kommentarer og diskussionsindlæg.
3. B. Horvat: Toward a Theory of Planned Economy, Beograd 1964. Horvat er direktør for Yugoslav Inst. of Economic Research, og bogen er det første næsten-officielle forsøg på at give en sammenhængende fremstilling af de teoretiske overvejelser bag det økonomiske system i Jugoslavien.
4. L. Huberman & P.M. Sweezy: Peaceful Transition from Socialism to Capitalism? Monthly Review, 1964, 15, 569-590. Samtidig en advarsel mod den jugoslaviske vej og en polemik mod Peking Review (se nedenfor) hvis præmisser, men ikke konklusion drages i tvivl.
5. Kolakowski: Mennesket uden alternativ. Gyldendal, København 196
6. E. Mandel: Yugoslav Economic Theory. Monthly Review, 1967, 18, 40-49. En planøkonomi-tilhængers kritik af Horvat's (og dermed Jugoslaviens) økonomiens teori.
7. P. Neersø: Den jugoslaviske arbejderselvforvaltning. Arbejdsministeriets udvalg vedr. forholdene på arbejdspladserne m.v. København 1969. En kortfattet beskrivelse og vurdering af den jugoslaviske økonomi.

8. Peking Review: Is Yugoslavia a Socialist Country.
27. sept. 1963 - besvares med et
afgjort nej!
9. Statistical Pocketbook of Yugoslavia 1968. Beograd
1968. Udkommer årligt.
10. T. Wilson & G.R. Denton: Economic Reform in Yugoslavia,
PEP-studies, London, July 1968.
En vurdering af den økonomiske re-
form 1965.

Artiklen bygger især på 1, 4, 6, 7, 8 og 10.